

ze dne 12. 1. 1972

divadlo

Joseph Heller jako dramatik

Amerického prozaika Josepha Hellera znají čtenáři především jako autora úspěšného protiválečného románu Hlava XXII, který díky velkému ohlasu prvního vydání doslova prolétl celým světem. S tímto románem, kde Heller na příběhu z prostředí jedné americké letecké základny pranýřuje zkostratělé mechanismus armádní mašinerie i tupou nesmyslnost některých vojenských předpisů, tematicky souvisí i Hellerova dramatická prvotina New Haven

náš cíl, kterou uvedlo v československé premiéře Divadlo Petra Bezruče v Ostravě. Hellerovo drama ovšem zpracovává vojenskou tematiku z poněkud jiného zorného úhlu; namísto satiricky zaostřeného pohledu nastupuje zde hravě úděsná krutost, která s drásavou otřesností absurdně vyhocených situací přerůstá v tím naléhavější apel proti nesmyslnosti války, proti obłudné zručnosti stroje zmechanizovaného ničení životů. Člověk zde není ničím jiným než číslem v seznamu, přesně určenou jednotkou, s níž se manipuluje za válečným stolem. Hráza z takového odlidštění společenského systému probudila v Hellerovi vášnivý protest, který je ve hře New Haven — náš cíl sdělován dramaticky naléhavým podobnostním člověka rozhořčeného, ale přitom zahnaného do úzkých, člověka nenalézajícího východisko ze slepé uličky, do níž jej vehnala falešná morálka imperialistické velmoci, která zachází s lidmi jako s živým inventářem.

Hellerova hra překvapí na první pohled i neobvyklou dramatickou formou, navazující v mnohém na postupy Luigiho Pirandella, kde se v neustálých střetnutích konfrontuje realita s rovinou neskutečnosti. Tuto vnitřní polaritu Hellerova textu výtečně umocňuje režisér Pavel Hradil podtržením relativnosti dramatických vztahů, oscilujících ustavičně mezi póly reality a fantasmagorické modifikace skutečnosti. Režisér Hradil těží výrazně i z dramatických kontrastů uvnitř vlastní struktury hry, zejména ve výjevech z vojenského života, postupně přerůstajících v tragickou, absurdně krutou frašku (v ústředním příběhu seržanta Hendersona, v závěru nesmyslně hynoucího, ale i v paralelně vedeném osudu seržanta Starkeye, dospívajícího k naprosté životní deziluzi). Režijní pojetí pomáhala výborně dotvořit scéna Jana Duška, neobyčejně variabilní ve vytváření iluze určitého prostředí, vycházející z konkrétních detailů, zakomponovaných do obnaženého prostoru jeviště.

V hereckých výkonech jsme byli svědky několika opravdu výrazných kreačí, které můžeme přiřadit ke skutečným tvůrčím úspěchům ostravského Divadla Petra Bezruče; především to byli vnitřně rozpolcený seržant Starkey Ludka Eliáše, stroje zmechanizovaný major v podání Otakara Jandy, robustně pudový desátník Bailey Alexandra Postlera a zoufale hledající Ruth Johany Tesařové, zatímco poněkud do pozadí ustupoval Miloslav Čížek v ústřední postavě seržanta Hendersona. Sugestivní pojetí postav golfisty a lovce v provedení Jana Vlasáka a Milana Sovy povyšovalo tyto role na hrůzně odlidštěné symboly bezduchého násilí, jedinečný dramatický kontrast přinesl v závěrečné scéně i pozoruhodně tvárný výkon Jana Fišera v chlapecky upřímném Starkeyově synovi.

-mi-

VÝSTŘÍŽEK Z ČASOPISU

Mladá fronta, Ostrava

16. XI. 1971

ze dne

divadlo

AŽ K HOŘKÉMU POZNÁNÍ

Divadlo Petra Bezruče uvádí drama amerického autora Josepha Hellera NEW HAVEN — NÁŠ CÍL. Námětem je život vojáků na válečné základně. Závažné téma o realitě a absurdnosti vojenské disciplíny, o nezničitelnosti jejího mechanismu je předváděno brechtovskou metodou: zcizením zážitku, porušením iluze, že na jevišti jde o skutečnost. Joseph Heller v nejdramatičtějších okamžicích zruší citové spontaneity publika a bez okolků mu připomene, že se tu hraje jen a jen divadlo.

Dramatik jde ještě dále a provádí totéž s hercem. Nedovolí mu, aby se trvale ztotožnil s postavou a drasticky mu připomene, že na jevišti nemůže být člověkem — občanem, ale jen hercem, aby ho za chvíli přesvědčil o opaku, že totiž i na jevišti je člověkem svázaným s absurdní skutečností amerického společenského mechanismu, ba dokonce, že je jeho tvůrcem, objektem i obětí, stejně jako ti, co sedí v hledišti. Rozpouští idylické barvy trvalých, zajištěných hodnot své společnosti a ukazuje na jejich kdykoliv zrušitelnou cenu.

Kapitán Starkey je klíčovou postavou dramatu. Starkey má pocit, že je svobodný a nezávislý a že také o ostatních rozhoduje tak,

jak si zasluží. Cítí se bezpečně uprostřed zabíjející vojenské mašinerie, ale jen do té doby, kdy zavíná smrt seržanta Hendersona, a kdy musí v rámci pořádku, jež sám udržoval, poslat na smrt svého vlastního syna. Hořké poznání kapitána Starkeye, jeho pozdní vzdor i humanistickou výzvu se hrál s jistotou vyzrálého herce Luděk Eliáš. Jeho hra měla velkou vnitřní pravdivost.

Major Otakara Jandy, zachumláný do vousů a brýlíček, vypadal jako dobrácký strýc. V jeho pečlivě úřední kázně bylo však nebezpečí. Major ví, že slouží čertu a že z té smlouvy není úniku. Proto je zlý, že je slaboch.

Miloslav Čížek jako Henderson měl dravou útočnost spravedlivého, chytrého mládě. S touž sugestivitou zahrál i svůj společensko-lidský přerod. Je fascinován objevenou pravdou a jde za ní až na smrt. Johan Tesařová v jediné ženské roli ošetřovatelky Ruth uskutecnila dobře všechny komediální variace své postavy.

Hellerovo drama režíroval Pavel Hradil. Jeho představení si udrželo zvlášť v druhé části divadelní patos, který obecnostvo přijímalo s překvapivým porozuměním.

ZDENĚK KRČMÁR

VÝSTRIŽEK Z ČASOPISU

Nová svoboda, Ostrava

- 8. XII. 1971

ze dne .....

Hellerova hra na vojáky

New Haven - náš cíl

Joseph Heller patří k těm spisovatelům, jejichž jméno se rozléto do celého světa ihned po vydání první knihy. Byl to protiválečný román *Hlava XXII*, který roku 1961 vzrušil americkou společnost svým ostrým zaměřením proti nesmyslnosti válečné mašinérie, ne snad ve jménu mlhavě bezobsažného pacifismu, ale jako rukavice vržená nemilosrdně do tváře soudobé politiky Pentagonu. Také Hellerova první hra New Haven - náš cíl (z roku 1967), kterou uvedlo v československé premiéře ostravské Divadlo Petra Bezruče, je téhož rodu a tematického ústrojení jako jeho román *Hlava XXII*, jenom snad s tím rozdílem, že drama *New Haven - náš cíl* míří do ještě obecnějších poloh.

Drama Josepha Hellera zachycuje osudy jedné vojenské čety, kde se všichni slepě podřizují nesmyslným rozkazům, jejichž důsledkem je vraždění a často i zbytečná smrt ve vlastních řadách. Forma Hellerovy hry je antiluzivní, v mnohém připomíná třeba expresionistickou metodu Pirandellovu, kde se rovněž prostupují skutečnost a sen ve fantasmagorické změti absurdně groteskních situací spolu s čistotou upřímného vyznání a nezdolnou vitalitou lidských jedinců. Celek je při vši komičnosti a bezprostřednosti jednotlivých situací prostoupen hluboce tragickým patosem. Vzpouře proti zaběhnutému vojenskému systému platí hrdina hry seržant Henderson vlastním životem; otřesnou karikaturu zmechanizované, odlidštěné mašinérie připomíná především dvojice postav golfisty a lovce, kteří se postupně mění v pochopy připomínající v symbolické rovině osoby Kafkova *Procesu*.

Režisér Pavel Hradil vyšel z divadelnosti Hellerovy struktury, která zaujímá v představení významnou rovinu - neustále se totiž zdůrazňuje, že všechno to, co se před našima očima odehrává, je divadlo a nikoliv skutečnost, čímž se téma hry posouvá do ještě vyhranější polohy.

Hradil komponuje celou inscenaci v kontrastech tragiky lidských, až otřesně drásavých situací s živelně rozehrávanými scénkami z vojenského života, podobajícími se dětské hře na vojáčky, kdy teprve zkrvavená uniforma připomene tragickou bezvýhodnost lidí, vržených do nesmyslné životní situace, ve které nejsou pány svého osudu. Drama inspirovalo herec-

ký soubor „bezručovců“ k řadě pozoruhodných výkonů, z nichž je především nutno připomenout vnitřně zmechanizovaného majora Otakara Jandy, lidsky sympatického kapitána Starkeye v podání Lučka Eliáše či nešťastnou Ruth Johany Tesařové; v postavách vojáků se nám vedle poněkud beztvarého výkonu Miloslava Čížka v hlavní úloze seržanta Hendersona zvlášť vryjí do paměti výraznou individualizací zejména tupě pudový desátník Bailey Alexandra Postlera a klukovsky bezelstný voják Fisher Otakara Pražnera. Iniciativní uvedení pokrokové americké hry v ostravském Divadle Petra Bezruče můžeme tedy hodnotit jako skutečně výrazný tvůrčí čin.

MARTIN TŮMA

VÝSTŘÍŽEK Z ČASOPISU

Ostravský večerník, Ostrava

15. XI. 1971

CO KDYBY...

V pátek večer uvedlo Divadlo Petra Bezruče hru amerického autora Josepha Hellera „New Haven — náš cíl“. Není pochyb o tom, že autor hry, jinak známý publicista, toho o řadovém člověku hodně ví. Ví také hodně o tom, jak se s tímto americkým občanem manipuluje. Jeho hra je tedy především protestem proti tomuto nešetrnému nakládání s člověkem. Je ovšem také hrou o průměrném Američanovi, jemuž je věcí byznysu, jestli řídí taxík nebo bombardér.

Hellerova hra — vlastně hra na hru, jak je nám prezentována — je však jen duchaplně vybroušeným traktátem, plným jiskřivých dialogů, ale rozbíhajících se do mnoha směrů. Tím se ovšem tento protest, zabíhající nesčetněkrát do zámezí absurdit, oslabuje jako hra. Jako většina amerických dramatiků dovede autor hry „New Haven — náš cíl“ konverzaci svých postav vybrousit do znamenitých preciozít a parádických výroků. Užítí pirandellovského rozehrávání a přehrávání přes rampu, s nímž nám Heller předvádí konflikty v posádce kdesi na americkém letištním cvičišti, celou touto válečnou hrou oslabuje vlastně dramatickou účinnost protestu, jímž hra by měla být. Oslabuje sám příběh hry, v němž konečné rozhodnutí hrdiny hry je spíše kusem lidské omrzelosti hrát si, než osudovým rozhodnutím, jež poznamenává na celý život.

V této situaci režisér hry Pavel Hradil to neměl lehké. Pod rukama mu nutně muselo zejména v první komediální části hry uniknout mnohé, co spíše k jejímu dramatickému vyhození. Cynismus kapitána Starkeye je tu spíše obdařen rysy švejkovství, postava majora ztrácí na své nelidské obludnosti mechanismu, pohlcujícího lidi. A už zdaleka tu není složitý pochod prohlédnutí a rozhodování Hendersonova zachycen ve svých niterných otřesech. Režisér rozehrává příběh s přílišným zdůrazněním vnějších prvků kasárenského prostředí; zabíhá často až do nervy drásajících naturalistic-

kých detailů. V důslednosti se pak utápějí jemné odstíny vybroušených sentencí tohoto pouštného Hellerova jevištního traktátu.

Kapitána Starkeye hrál Lukáš Eliáš. Velmi výrazně; od jeho cynických postojů, předstíranou žovištnost, probouzející se lidskost, překrývanou hrubostí, až ke konečnému hrůznému poznání, jak se osud na něm dovede vymanit. To byla celá škála nuancí, které všechny podst vitel Starkeye znamenitě odvádí.

Proti němu seržant Henderson v podání M. Ulička ulpěl na jedné podobě svého procitajícího svědomí. Pojal svého civilistu v uniformě velmi sentimentálně tak, že jeho konečná vzpoura se podobá spíše cinapecovskému trucu, který přece zdoláme domlouvu.

Major, hraný O. Jandou, ztělesňoval onen krutý lidský osud odtahitý, neúčastný na lidských cítech, zasahující zhostejně kde koho kolem sebe. Neznámý, anonymní, skrvtý za tmavými brejlemi, aby nebyl nikým poznán.

Budme však upřímní. Dos dlouho jsme v té oscilaci hry na hru, hry a reality, čekali právě na onen osudový okamžik dramatického vypětí, jehož prudký šlel dovede zasáhnout i obojetného. — A bylo to tím, že autor hry v svém duchaplném klopení absurdní na téma „co kdyby“ jeho hra stala pravdou, přece jen privírá oči před přímou kritikou vlastního světa. Světa tonoucího ne u v možnostech, ale ve skutečnosti krvavého divadla světa.

MILAN RUSINSKÝ